

FELSEFE DÜNYASI

2007/2 Sayı :46 YILDA İKİ KEZ YAYIMLANIR ISSN 1301-0875

Sahibi
Türk Felsefe Derneği Adına
Başkan Prof. Dr. Necati ÖNER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Ahmet İNAM

Yazı Kurulu
Prof. Dr. Necati ÖNER
Prof. Dr. Ahmet İNAM
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ
Prof. Dr. Hakan POYRAZ
Doç. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR
Doç. Dr. İsmail KÖZ
Yrd. Doç. Dr. Levent BAYRAKTAR

Felsefe Dünyası Hakemli Bir Dergidir.

Felsefe Dünyası 2004 yılından itibaren PHILOSOPHER'S INDEX ve
TÜBİTAK / ulakbim tarafından dizinlenmektedir.

Yazışma ADRESİ
P.K. 21 Yenışehir / ANKARA
Tel&Fax: 0.312 231 54 40

Fiyatı: 15 YTL (KDV Dahil)

Banka Hesap No:
Vakıfbank Kızıtlay Şubesi: 00158007288336451

Dizgi ve Baskı
Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
OSTİM Örnek Sanayi Sitesi 1. Cad. 358 Sk. No: 11 Y.Mahalle / ANKARA
Tel: 0.312 354 91 31 (Pbx) • Fax: 0.312 354 91 32

İLETİŞİM BAĞLAMINDA ANLAM VE DİL

Abdulkuddüs BİNGÖL*

Evrenin bütün özelliklerini taşıyan, varlığın temel prensipleri olarak kabul edilen dört unsuru kendisinde birleştiren ve dolayısıyla çoğu kez *mikro-kosmos* diye adlandırılan insan, canlı cinsi içerisindeki en yakın türlerden akıl sahibi olmasıyla ayrılır. Akıllı olması, onun ayrımsal bir özelliğidir. Zaten öteden beri ona, özü açısından, *akıllı canlı, düşünen canlı* olarak tanımlanır. Bu tanımla insanın iki yanına işaret edilmektedir: Birisi fizyolojik yanı, -ki, ben buna tabiat varlığı yani, tabii yanı diyeceğim- diğeri de akıl yanıdır. İnsan, bu birinci yönüyle tabittaki bütün duygulu-canlılarla bir çok ortak özelliğe sahiptir; sinir sistemi, sindirim sistemi, kan dolaşımı.. vb. ve bu yönüyle insan kendi cinsdaşlarından bir çoğundan oldukça da zayıftır, korumasızdır. Halbuki, onun kendine özgü bütün yapıp-etmeleri akıllı varlık olma yanıyla şekillenir; yine o bu yönüyle *aşkına* bağlanır ve onun özelliklerinden pay almaya gayret eder. O bu yönüyle düşünen ve bilmeyi arzu eden, araştıran, sanat, bilim, felsefe üreten; ahlak, hukuk, devlet sistemleri oluşturan bir varlıktır.

Gerçekten de insan, ilk defa karşılaştığı bir şeyin ne ise o şekilde olmasına hayret etmekle araştırmaya başlar. Zira hayret etmek, kendi bilgisizliğini tanımaktır. Bilgisizliğinin bilincine varan insan, bilgiyi elde etme gayretleri içine girecektir. Bu noktada onu ne duyu organlarıyla sahip oldukları ve ne de taklit yoluyla öğrendikleri tatmin edecektir. Çünkü her ikisi de ona özün bilgisini vermemektedir.

Hâlbuki o, üzerinde düşüncesini yoğunlaştırdığı şeyin özünde ne olduğunu kavramaya, onu anlamaya çalışır. Bu onu mutlu edecek son aşamadır, amaçtır. Çünkü bilmek bizatihi mutluluktur ve *bilgi bizatihi erdemdir*.

Düşünme, en basit tanımıyla, eşyanın zihindeki etkileri sonucu meydana gelen bir olaydır, bir zihin faaliyetidir. Bu faaliyet duyu organlarından gelen ilk intibalarla, duyularla başlar, soyutlama ile kavramlara, kavramlar arasında kurulacak bağla doğru veya yanlış diyebileceğimiz yargılara, yargılar vasıtasıyla akıl yürütmelere, teorik sistemlerin kuruluşuna kadar uzanır.

Bu bağlamda kavram, düşünme faaliyetinin temel malzemesi durumundadır. Düşünmenin, tabir yerindeyse, yapıtaşdır. Kavram kısaca, kendini düşünmeye konu olarak atfeden şeyin zihinde varlığa gelen bir sureti, bir formudur. Düşünmenin konusu tek tek var olan her şeydir. Öyleyse kavram, var olan her şeyin zihnindeki bir sureti, adeta bir resmidir; var olandan soyutlanmış zihnime ait bir yapıdır; şeyden anladığımdır. Burada zihnin kendisi de düşünmenin konusudur ve onun da bende bir anlamı vardır. Kısaca kavram varlığın anlamıdır; bilgimin ilk basamağıdır. Çünkü benim bildiklerim ya tek tek şeylerin bilgisidir, ya da hükmün bilgisidir... Zihnindeki yapılarıyla soyut

* Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi.

olan bu yapılar dille somutlaşmakta ve zihinler arasında paylaşılmaktadır. Kavram kelime, hüküm haber cümlesinde, akıl yürütme cümle dizgelerinde ve metinlerde ifade edilir.

Görülüyor ki, bütün zihni faaliyetler varlıklarını dille ortaya koymaktadırlar, hatta düşünürken bile kendimizle sessizce konuşmaktayız. Kelimeler, kavramların yerine geçmiş birer sembol durumundadırlar. Düşüncemiz üzerinde büyük etkiye sahiptirler. Zihin hayatımız dil üzerine oturtulmuştur. Zira her kelime, temsil ettiği kavramın nesnesinin bir göstergesidir. Halbuki, kavram ile nesnesi -gösterdiği şey- arasında tabii türden bir ilişki olduğu halde, kelime ile kavram arasındaki ilişki uzlaşım yoluyla... Soyutlama süreci, bütün insanlarda aynı olduğu halde, kavramların farklı dillerde farklı seslere bağlanmış olması bundan kaynaklanmaktadır.

Aynı şekilde kavram ile objesi (varlık) arasında doğrudan bir ilişki olduğu halde kelime (terim) ile obje (varlık) arasındaki ilişki dolaylı olmaktadır. Kelime temsil ettiği kavram aracılığı ile objeyi (varlığı) göstermektedir. Başka bir ifade ile kelime kendisine yüklenen anlam dolayısıyla objeye işaret etmektedir. Biz kelimeleri objelerin yerine koyarak düşünürüz. Bunun için zihin hayatımız dil üzerine oturtulmuştur, diyoruz Ve bunun içindir ki, insanın tanımında *düşünen canlı yerine konuşan canlı* da denilmektedir. Düşünme, varlığı anlama, konuşma ise anladığını anlatmadır, bir başka zihne iletme; bu iletmenin uyandırdığı reaksiyonla iletişim olgusu ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla insanın özsel tanımında *insan kavramsal iletişim bir canlıdır* demek de doğru olacaktır.

Kavram, kelimeye bağlanan anlamdır. Tam bu noktada, sorun çıkmaktadır. Acaba kelimeler bağlandıkları kavramları olduğu gibi temsil edebiliyorlar mı? Kavramın delalet ettiği bütün anlamlarını olduğu gibi yansıtabiliyorlar mı?

Bu sorun daha ilk zamanlardan beri dikkat çekmiş, bir yandan "nasıl düşünmeliyim ki, bilgim doğru ve kesin olsun?" sorusuna yanıt aranırken, öte yandan bildiğimi nasıl anlatayım ki, doğru iletmiş olayım? Endişesi başlamıştır

Bunlardan birincisi mantık'ın konusunu oluştururken ikinciler dil bilimin konusunu oluşturmuş, ancak dilin anlam yönü, felsefecilerin, mantıkçıların en az dil bilimciler kadar dikkatini çekmiştir. Ve daha kurucusundan itibaren dil bu yönüyle mantık disiplininin konuları arasında yer almıştır.

Kuşkusuz, iletişim olgusu açısından hem doğru düşünme ve hem de doğru olarak iletme son derece önemlidir. İletişim olgusu, en genel anlamıyla, insan deneyimlerini aktarma, bizi kuşatan evreni ve onun içinde var olanları, olup-bitenleri anlama ve anlatma sorunudur. Anlama, bir zihin faaliyeti olarak mantığın konusunu oluştururken, anlatma görevi dil ile yerine getirilmektedir. Şu söylenebilir: Dil anlamı aktaran tek vasıta mıdır? Kuşkusuz bu soruya hemen *evet* veya *hayır* diye cevap vermek, doğru olmayacaktır. Çünkü insan için anlam yükleyebildiği her şey bir iletişimdir. Trafik işaret ve levhaları, sınır taşları, jestler, mimikler... vb. Yani sözsüz iletişim vasıtalarından da söz edebiliriz. Ne var ki, bunları da dile dayalı bir akıl yürütme, bir düşünme ile kavrarız. Onun içindir ki, iletişim olgusu açısından düşünme ile birlikte dilin farklı bir yeri vardır. Zira kişi veya kişiler arasında anlaşılabilirlik diye

tanımlayabileceğimiz iletişim, sağlam bir mantık örgüsüyle ortaya koyulmuş olan düşüncenin, var olan her şeyle ilgili anlamlandırmanın kendisine uygun düşen kelimelerle temsil edilen düzgün bir dil yapısıyla aktarılmasıyla mümkündür. Bu her zaman sağlanabilir mi? Söylendiği kadar basit midir?

Gerçekten de düşünme süreci bir mantık yapısına ihtiyaç duyar. Mantıklı olmak, tutarlı olmaktır. Hiçbir fikir (anlam), dolayısıyla davranış, kendi içinde utarlı bir mantık silsilesi olmaksızın ortaya çıkmaz. Davranışın veya duygunun şekli, yapısı, yoğunluğu ve türü ne olursa olsun, arkasında bir mantık akışı görmemek mümkün değildir. Yani, her iletinin arkasında bir mantık örgüsünün olması kaçınılmazdır. Halbuki biz, karşımızdakine bazen mantıksız, bazen duygularına esir olmakla reaksiyon gösteririz. Çünkü, biz tutarlı olma halinin her zaman gerçeğe uygunluk olduğunu düşünürüz, bizim doğrumuzun da tek doğru olduğunu sanırız. Halbuki, tutarlı olma hali, öncüllerimizle vardığımız sonuç arasında çelişkiye düşmeme halidir. Kaldı ki, karşımızdaki ile öncüllerimizin farklı olması halinde, farklı sonuçlara ulaşmamız da çok doğaldır. Dolayısıyla karşdakini mantıksızlıkla suçlarken biz de onun karşısında aynı duruma düşmekteyiz. Öyleyse burada doğru olanın, hangimizin düşüncesinin realiteye uygun olduğu, gerçekle ne kadar örtüştüğü konusunun öne çıkarılmasıdır. Çünkü tutarlılık her zaman gerçeğe uygunluk değildir. *Ben daha mantıklıyım*'ı iddia etmek yerine benim düşüncem şu... şu açıdan realiteye seninkinden daha uygundur'u iddia etmeliyiz.

Duygularının esiri olduğunu iddia ettiğimiz insanın da düşünce ve davranışında bir mantık örgüsü vardır. Bunu da onun öncülleri belirlemektedir. Bir yakınıni kaybedenin davranışları karşısında onu *biraz mantıklı ol* diye suçlamak, onun mantıksızlığını düşünmek, yanlışır. Çünkü onun öncülleri, kendisinin bu davranışını doğurmuştur. Bu durumda, doktorun sakın bir şekilde *başınız sağ olsun* demesi de onun mantıksızlığını göstermez. Çünkü öncülleri farklıdır. Hatta bazen daha da ileri gideriz. Deli mi ne? Sen aklını peynir-ekmekle mi yedin? Bazen de kendimizin çaresizliğini ortaya koyarız: Aklım bir türlü almıyor! Düşünemiyorum! Görülüyor ki, iletişim olgusunun arkasına koyduğumuz ve bununla da çoğu kez övündüğümüz, haklılığımızı iddia ettiğimiz mantık örgüsü sanıldığı kadar masum değil, sorunlu. Çünkü bu noktada mantıklı olmakla gerçekçi olmayı aynı şey sayıyoruz. Her mantık silsilesinin gerçekçi olup olmadığını sorgulamıyoruz. Her mantık silsilesi gerçekçi midir? Ya da bir silsilenin mantıklı olması için gerçekçi olması gibi bir ön-koşul var mıdır? Kuşkusuz hayır. Mantıklı olmak sadece tutarlı olmayı gerekli kılar, gerçekçi olmak ise farklı bir şeydir. Ne ölçüde mantıklı olduğumuz değil, ne ölçüde gerçekçi olduğumuz önemlidir. Bunu da öncüllerimiz tayin edecektir. Zaten felsefede de mantıki doğrulukla gerçeğe uygunluk farklı problemler olarak bu noktada karşımıza çıkmaktadır. Tabii gerçeğin ne olduğu da ayrıca bir problem oluşturur. Her dönemin ve her toplumun bilim anlayışları, inançları, yaşam felsefeleri, gelenekleri, görenekleri, özgün kültürleri açısından öne çıkan paradigmalarda bu konuda çoğu kez belirleyici olabilmektedir. Öyle anlaşılıyor ki, objesine uygunluk anlamında gerçeklik de değişebilmekte, senin benim farklı gerçeklerimiz oluşabilmektedir ve bu noktada da iletişim aksaklıkları ortaya

çıkabilmektedir. Soyutlama açısından ortaya çıkan bu aksaklıkların yanında, simgeleme açısından da durum daha farklı değildir.

Çünkü zihni faaliyetler, başka bir deyişle soyut olan anlamlar dil ile simgelenmekte, herhangi bir anlam dilde somutlaşmaktadır. Ve böylece, anlam ile dili birleştiren gösterge ortaya çıkmaktadır. Dil ile anlam bir ince kâğıdın iki yüzü gibidirler. Siyam ikizleri gibi biri olmadan diğ erinin hayatiyeti tehlikededir. Anlamsız bir kelime boş bir kap, dile getirilemeyen bir anlam yok derecesinde olan heyula gibidir, buğuludur. Zira anlam, bir kelimededen, bir cümleden hatta bir hareket veya olgudan anlaşıl an şeydir; kelimelerin, sözlerin bize hatırlattığı, fikirler veya nesnel erdir. Mille, *anlam, ifade edilen nesnel erden ibarettir, demektir.*

İşte tam bu noktada dil, bağlandığı anlama, dolayısıyla nesnesine ne kadar uygundur? Veya dile yüklediğimiz anlamı, dil başka çağrışımlara yol açmadan olduğu gibi iletebilmekte midir? Kuşkusuz bu sorun dilbilimci kadar, hatta ondan daha çok düşünce adamının sorunu olmaktadır.

Öncelikle *dil*'den neyi anlıyoruz? Veya neyi anlamalıyız? Dil, en geniş anlamıyla her hangi bir ifade sistemidir, bir anlama bağlanmış semboller bütünüdür. Bu tanım doğal dilden özel dile, her bilimin kendi alanında oluşturduğu özel alan dillerinden günlük dile kadar anlam ileten, kendisine anlam yüklenen her sistemi içine almaktadır. Tanımı biraz daha açarsak, dil, her hangi bir zihin faaliyetinin açığa vurulmasına, dolayısıyla bir zihinden diğ erine aktarılmasına yarayan bir işaretler sistemidir. İnsanlar arasında başlıca anlaşma aracıdır. İnsanların düşündüklerini ve duyduklarını anlatmak için kullandıkları her türlü işaret ve özellikle de ses işaretleri dizgesidir. Ancak dil denince bizim aklımıza ilk gelen şey, onun bir konuşma aracı olmasıdır. Konuşma işteş bir fiildir. Karşılıklı gerçekleştirilen bir eylemdir. Buna göre tanımı biraz daha öze indirgersek, dil; düşünce, duygu ve isteklerin bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan ve başkasının düşüncesini de almasına yarayan çok yönlü, çok gelişmiş insan türüne özgü bir dizgedir, diyebiliriz.

Bu son tanım, dilin doğal yanını tasvir eden türden bir tanımdır. Hâlbuki iletişim bağlamında doğal dilin yanında genel olarak doğal veya yapma sembol sistemlerinin her türlü sü dil sözcüğünün içinde mütalaa edilmektedir. Yeter ki, bu semboller birer anlam taşıyıcısı olsunlar. Ne var ki, özel diller, her türlü uzmanlık olan dilleri, matematik dilinden fiziğ e, kimyadan etik diline kadar bütün dil sistemleri, kaynaklarını doğal dilden alırlar, ondan beslenirler. Dolayısıyla doğal dil, hem etki, hem zaman, hem de önemi ve işlevi açısından hepsinin önüne geçmektedir. İnsanın dünya ile ilk ve en etkili tanışması, bu dille, anadil aracılığı ile olmakta, o, kültüre ve kültürün en üst seviyesi olan medeniyete, onun da ötesinde daha üst seviyede eleştirel düşünce tavrı ile dünyaya bakmaya yine bu dil sayesinde erişmektedir.

Gerçekten de, dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan farklı insan sınıfları aynı dili kullanmasalar da, hepsinin bir günlük dili veya gündelik dili vardır ve bu dil, onun geliştirdiği uzmanlık olan dillerinden önce gelir. Bu, varlıkça, yaşayışça bir önce-geliş,

insanın bütün hayat durumuna ilişkin bir öncelliktir. İnsan, hayatını her şeyden ve hepsinden önce günlük dil ile sürdürür. Onun için varlıkça ilk olan da günlük dildir.

Herkesin konuşmak için ağzını açar-açmaz bir bakıma diline takılan şey günlük dil diyoruz. Evde, yolda, çarşıda-pazarda, iş yerinde, devlet kapısında, kişisel yapıp-etmelerde, kişilerarası günübirlik alış-verişlerde... insan yaşamının ayrılmaz bir parçasıdır, günlük dil. Hayatı kolaylaştıran, mümkün kılan çok sayıdaki araçların en önemlisidir. Pratik durumlarda onunla anlaşıyoruz. *Atölyede usta-çırak, ameliyathanede doktor-hemşire arasındaki diyaloglar bu türdendir.* Öte yandan insanın günlük hayatta sık sık içini boşaltmaya, kızgınlığını-sevincini anında dışa vurup paylaşmaya, duygularını, kalbini açmaya ihtiyacı vardır. Bütün bunları yine günlük dille gerçekleştirir.

Burada ifadelerin nesnel içeriği ön planda değildir; önemli olan ifadelerin duygu hallerini, duygusal yoğunluğu anlatmaya elverişli olmasıdır. *Uçuyorum, çok aptallık ettim, kuzu gibi adam...* Hatta bu bağlamda bazen çok amiyane ifadeler de kullanırız, abartılı davranırız. *Kafam nerede duruyor bilmiyorum? Bende kafa var mı ki? Açlıktan geberiyorum; Midem oyuyluyor. O kadar çok işim var ki, nereden başlayacağımı bilmiyorum. Seni, yaban maymunu ısırmiş, kudurmuşsun.* Bu tür kullanımlar daha çocuk yaşlarda başlar: İşte (saklambaç oynayan çocukların) *elma dersem çık, armut dersem çıkma şeklindeki davranışları gibi.* Bu sanki özel bir dil oluşturmaktır, bir anlamda. Belli kişiler arasında geçerli kılınmış ve sadece onlara aittir. Günlük ifadeleri aşınmış ve can sıkıcı bulan gençler, dikkat çekmek için argo dediğimiz bir tür özel dil kullanırlar ve hatta bu konuda birbirleriyle yarışırırlar. *Dediklerin bana pek işe yarar görünmüyor, yerine, sen çıldırılmışsın, delisin gibi...* Bazen de duygularımızı, ifade edecek kelimeler bulmakta çaresiz gösteririz kendimizi: *Anlatamıyorum... Bilmezdim şarkıların bu kadar güzel, kelimelerinse kifayetsiz olduğunu, bu derde düşmeden önce...* (Orhan Veli).

Dilin gündelik hayat içindeki bu işlevleri çok çeşitli de olsa, iletişim açısından çok fazla sorun çıkarmamaktadır. Burada ifadeler özlü, sözler kısa, anlatılmak istenenler oldukça açıktır. Yine de iletişim aksaklıkları az da olsa görülebilmektedir. Bu da birazdan işaret edeceğimiz dilin özelliklerinden kaynaklanmaktadır.

Ne var ki, dilin işlevleri, günlük hayatın akışına hapsedilmiş değildir. Onun bütün bunların ötesinde çok daha fazla görevleri de vardır.

Bu da dilin, gündelik hayattaki kullanımını dışında, özellikle yazılı kayıtlar oluşturulduğunda, başvurulan kullanım şeklidir. Yerine göre bir şiir dili, edebiyat dili, bir bilim dilidir ya da diplomasi alanında, uluslar arası iletişimde, hatta bir mahkemede, aile içinde görüşülen ciddi sorunlarda kullanılan dildir. Gündelik hayatın akışı dışında daha yüksek amaçlara hizmet ettiği için, işlevi açısından buna **YÜKSEKDİL** demek daha kuşatıcı bir tanımlama olacaktır. Dilin bu şekildeki kullanımında kelimeler özenle seçilecek, cümle yapıları gramer kurallarına uygun olacak, özlü tanımlar ve tasvirler yapılacaktır. Yazarken imlaya, konuşurken telaffuza son derece dikkat edilecek, hem açık olmayı, hem de kulağa hoş gelmeyi önemseyecektir. Örnek olarak, kâr yerine kar,

âşık yerine aşık, hâlâ yerine hala, nâr yerine nar, hafriyat yerine harfiyat denilmeyecektir.

Yüksek dilin, dolayısıyla her bilimin kendisi için oluşturduğu özel alan dillerinin, yani bilim dilinin, felsefe ve sanat dilinin, inanç ve ibadet dilinin oluşmasında günlük dil bir ön-koşul olarak, olmazsa olmaz türünden bir öneme sahiptir. Çünkü yüksekdili de günlük dili de kullanan aynı kişilerdir. Bu kişiler herhangi bir alanda, bilim, sanat, felsefe... vb. gibi, yüksek dil oluştururken onu besleyecek bir anlamlandırma kaynağına ihtiyaç duyarlar ve bunu da günlük dilde bulurlar. Bu açıdan günlük dil, yeni bir takım kavramların ve bunları temsil edecek yeni sözcüklerin oluşturulmasının da prensibi olmaktadır. Günlük dilden yararlansa da yüksekdil, artık çok daha zengin ve iyi bölümlenmiş bir kelime hazinesine sahiptir. Dilin her iki kullanımını, kendi alanlarında kullanmak da son derece önemlidir. Gündelik dilin kullanılması gerektiği yerde, yüksekdili kullanmak, ukalalık olacağı gibi, yüksekdil yerine günlük dili kullanmak da, alaya almak olacaktır.

Şayet bir dili kullanan toplum, dilini yüksekdil seviyesine erdirmemiş ise o toplumda bilim, felsefe, sanat... gibi alanlarda bir yaratıcı gelişmenin olamayacağı da muhakkaktır. Bilim ve düşünce hayatını geliştirmeden, bir toplumun kalkınmış olması da düşünülemez. Bu da demek oluyor ki, dil, kalkınmanın da bir ön koşuludur.

Hemen belirtelim ki, dilin gündelik, pratik ihtiyaçları karşılamak için kullanımı dışındaki kullanımlarında dil-anlam ilişkisi artık o kadar yalın ve sade değildir. Bu kullanımlarda sözcükler çeşitli delâletleriyle birlikte kullanılmakta bir tek anlamı işaret etmenin, bir şeyin tanımı olmanın ötesinde daha fazla bir anlam yüklenmektedirler. Çoğu kez normatif bir içerik, ahlaki bir sorumluluk yükü, ya da olumlu-olumsuz duygusal bir yük taşırlar; ayrıca kelimelerin bir değer çağrışımları vardır. (*CIA ajanı, Ermeni, Devlet adamı, hırsız, vatan, bayrak, istiklâl...* vb)

Öte yandan bir kelime bir kavrama bağlanmakla, kavramın gösterdiği nesnenin bir tanımı olmakta ve kavramın taşıdığı anlamları yüklenmektedir. İşte bu nokta da dilin taşıyıcılık görevini tam olarak yerine getirip getiremediği konusunda sorun vardır. Gerçekten de her kavramın bir *kaplama*, bir de *içleme* delâleti vardır. Öncelikle bir kelimenin, bir kavramın kaplama açısından olan anlamına bağlanması, toplumun fertlerinin uzlaşımıyla olduğu için bu konuda pek fazla sorun görünmemektedir. (*İnsan kavramının İbrahim, Samuel, Deyvid... vb/ bağlanması gibi*). Aynı ana dili kullanan, aynı kültürü paylaşan... İnsanlar arasında, kelimenin, kavramın içlemi açısından olan anlamına bağlanmasında da kısmen de olsa bir uzlaşımın bahsedilebilir. Çünkü aynı dili konuşan topluluklarda dil, toplumuna bir dünya görüşü, bir hayat felsefesi sunarken, kelimelerin kaplamın ötesine geçen anlamlarını da kısmen de olsa yerleştirir, (*Vatan, Bayrak, İstiklâl., hırsızlık ... gibi kelimeler toplumun fertlerinde birbirine oldukça yakın çağrışımlar oluştururlar*). Dilin anlamında ortaya çıkan bir iki şekilden birincisine kaplamın yanında *düz anlam, anlam1, denotation* ikincisine ise içlemin yanında, *yan anlam, anlam2 connotation* da denilmektedir.

Kelimelerin düz anlamları hep aynı kaldığı halde ikinci, hatta üçüncü dereceden anlamları, toplumdaki topluma, hatta kişiden kişiye değişebilmektedir. Sosyal

statüler, eğitim durumları, meslek farklılıkları... vb. nedenler burada etkindir. Bu etkenlere halet-i ruhiye, fiziki şartlar, konuya duyulan heyecan... vb. de eklenebilir. Yan anlamlar bütün bu faktörlerle birlikte bir tür yorumlamayla ortaya koyulduğu için oldukça öznelidir. Bunlara bir de oldukça değişken olan *duygu değerini* eklemeliyiz.

Örneğin: Zeynep, bugün yine çok büyüleyici görünüyorsun, sözcüğüne bakılır. Bu söz birinci anlamıyla dürüstçe bir iltifattır. İkinci olarak Zeynep ile münasebet kurmayı amaçlayan birisinin dalkavukça bir davranışdır; üçüncü olarak da Zeynep, gösteriş meraklısı, ilgi toplamayı seven biri olduğu için onun bu huyunu bilen birisinin söylediği iğneleyici bir söz, bir ironidir. Her üç durumda da sözün yalın anlamı sabit kalmaktadır.

Yine aynı şekilde birinin insanca davranışlarını çok olumlu bulduğumuzda *İşte İnsan, insan gibi insan*, tersi durumlarda *O da insan mı?* deriz. Atom, kelimesi fizikçi için bir bilimsel kavram, Hiroşimalı için bir kıyamettir. Burada da kelimelerin kaplam açısından delâletlerinin sabit kaldığını söyleyebiliriz. Ancak soyut kavramlara göstergen olan kelimeler için aynı şeyi çok rahat söyleyemeyiz. Çünkü bu konuda uzlaşımolar kolayca sağlanamamaktadır. Mesela, hürriyet kavramının işlemini belirlemek, bir terazi kavramının işlemini belirlemek kadar kolay değildir.

Diğer yandan dilde kelimeler kullanım şekli ve kullanım amacına göre artı anlamlar taşımaktadırlar. Ses tonu, vücut hareketleri anlamı etkilemektedir. Kelimenin anlamı çoğu kez konuşmada olsun, yazıda olsun öteki kelimelerden ayrı, yalın ve bağımsız olarak da düşünülemez. Kelimelerin anlamı, yapılandıkları ilişkide ve diğer kelimelerle olan ilişkilerinden doğar. Bu durum her sözcük için geçerli olmak kaydıyla eş anlamlı sözcükler için daha da önem kazanmaktadır.

Şairin dediği gibi: Söyle güzelim, gül bahçesi gördün mü dikensiz?

Gül yüzün *benli* kalbin neden *bensiz*

Burada dilde iletişimi sağlayan asıl birimlerin de önermeler, yani cümleler olduğunu belirtmeliyiz. Hâlbuki doğal dilde cümle yapısının tek biçimli, kelimelerin tek anlamlı ve belirlenmiş olduğunu söylemek buraya kadar belirlenen nedenlerden dolayı oldukça zor görünüyor. Bu zorluğu doğuran nedenlere dilde çok anlamlılık, eş anlamlılık ve belirsizliği de ilâve edelim.

Eş anlamlı kelimeler her zaman değiş-tokuş edilemezler. Meselâ, Baş ve Kafa sözcükleri,

Başı şişmek→Kafası Şişmek, ifadelerinde ikisi de doğru olduğu halde

Başına dert açmak→Kafasına?

Kafasız→Başsız? Söylemlerinde aynı anlamı vermemektedir. Yine aynı şekilde eş anlamlı olarak bilinen

Tasa→düşünce,

Darılmak→küsmek,

Üzüntü→keder, sözcüklerinin anlamları arasında nüans vardır.

Öyle görülüyor ki çok anlamlı kelimelerin anlamı, bağıntıda oldukça önem kazanır: Dil, gönül, ben-ben (tendeki ben, birey olarak ben) bar, çay, bahar (kokulu

bitkiler anlamında ve bir mevsimin adı olarak) gibi dilde eş adlı öğeleri de bunlardan ayırmak lazım

Bir sözcüğün çok anlamlı olması bu sözcüğün içinde geçtiği bazı önermelerin cümlelerin hem doğru, hem yanlış sayılabilmesi demektir. Mesela "Kanunu severim?" cümlesinde yasa anlamında kullandığımız kanun mu yoksa bir çalgı aleti olarak kullanılan kanun mu kastedilmektedir? Tayin edilmemiştir. Dolayısıyla her ikisi de kastedilmiş olabilir.

Bir sözcüğün belirsiz olması ise, sözcüğün içinde geçtiği cümlenin ne doğru ne de yanlış olması anlamına gelir. Meselâ: rengi mavi ile mor arasında olan bir şeyi göstererek, Bu şey mavidir, dediğimizde bunu ne doğru ne de yanlış kabul ederiz. Çünkü aynı şey için, bu şey mordur, demekte en az birinci cümle kadar haklı olacaktır.

Belki burada, anlam kaynağını doğal dilden almakla birlikte, çeşitli bilim dallarında uzmanların kendi aralarında anlaşmak için oluşturdukları ve yüksek dilin belirli amaçlarla sınırlı versiyonları olarak gördüğümüz uzmanlık alan dillerinde, ifadelerin tek anlamlı olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü burada objeye bağlı tanımlarla herkes için geçerli anlamlar oluşturulmuştur. Bu tespit fizik, kimya, biyoloji... gibi tabiatı konu alan alanlar için doğrudur. Ancak, bir etik, bir sosyoloji... vb. söz konusu olduğunda bu tespitimiz zaman zaman geçersiz olacaktır. Mesela ahlak alanında İyi-kötü, sanat alanında güzel-çirkin kavramları farklı kişilerde farklı çağrışımlar oluşturabilmektedir... *Sen ne anlarsın Picasso'nun resminden*, sözünde anlatılmak istenen gibi

Şimdi, *iletişim olgusunu bir anlam alış-verişi ve bu alış-verişte sağlanan bir anlaşma, bir mutabakat olarak*, görür ve anlam taşıyan dili, bu olgunun olmazsa olmaz ögesi olarak belirlersek, dilin, yanlış anlaşmalara yol açmadan iletiyi amaçlandığı gibi, hiçbir yoruma ihtiyaç duymadan olduğu gibi aktaracak bir yetkinliğe sahip olması gerekir. Halbuki, doğal dil, bunu sağlayacak yetkinliğe sahip değildir. Çünkü bunu sağlayacak yetkin bir dilin söz dizi kurallarının tek-biçimli, kelimelerinin açık ve tek anlamlı ve kaplamının belirlemiş olması gerekir. Doğal diller ise istisnasız bu niteliklerden uzaktır. İletişim bağlamında anlam ve dil söz konusu olduğunda, iletişim aksaklıklarının, zihin durumumuzdan çok, duygusal yanımızdan ve dilin özelliklerinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Burada zihin durumumuzun büyük ölçüde kavramsal iletişimi etkilediği ve onu yönlendirdiği gözden kaçmamalıdır. Ancak sorun iletinin zihinde belirlenmesinden çok, onun dil aracılığıyla iletilmesindedir. Çünkü dil, her zaman istenildiği kadar belirgin olmakta ve tek bir fikre bağlanamamaktadır. Hâlbuki sağlıklı iletişimin temel ilkelerinden biri *belirginlik*, diğeri de *tek fikirdir*.

Öyle görülüyor ki, anlaşmazlıkları hiç olmazsa en aza indirmenin yolu, dil-anlam bağıntısında ortaya çıkan sorunların çözümünden geçmektedir. Kullanıma bağlı olarak kelimelerin hangi anlama delalet ettiğinin açıklanması, her ne kadar dilcilerin sahası gibi görünse de, dilin bu yönü anlam bilimin doğmasına neden olmuş ayrıca başta felsefeciler olmak üzere, diğer birçok alandaki bilim adamları için bu yönü araştırma konusu olmuştur. Dil felsefesi, felsefenin önemli bir disiplini olarak ortaya çıkmıştır.

Dilin anlama delaleti mantıkçıların da dikkatini çekmiş, ilk çağlardan itibaren *delalet* konusu mantığın konuları arasına girmiştir. Öte yandan çok yakın bir geçmişte mantıkçılar, sentaksı ve semantiği tek anlamlı ve belirli dil sistemleri yapmak ve kurmak çabası içine girmişlerdir. Bu çabalar yaygın iletişimde kullanma amacından çok, teorik bir model olarak doğal dillerin yapısını aydınlatmak, insani iletişim için kusursuz bir dilin, nasıl olması gerektiğini göstermek, doğal dili kullanan bilimin çeşitli alanlarında adeta formülleşmiş bir bilim dilinin oluşmasına yol göstermek amacıyla ortaya koyulmuştur. Böyle bir dilin doğal dillerden çok daha kısır, sözcükleri sınırlı, esneklikten yoksun ve her türlü duygusal yükten arınmış olacağı da meydandadır. Dolayısıyla insani iletişimin her alanı için böyle bir modelin inşası söz konusu olamaz. Yine de bu çabalar doğal dillerin analizinde ve dolayısıyla dilsel iletişimin başarısı konusunda önemli yararlar sağlamıştır. Bu da küçümsemeyecek bir katkıdır. Zira Leibniz'in de dediği gibi, *diller insan zihninin en iyi aynasıdır*. Kelimelerin anlamlarının tam bir analizi aklın nasıl işlediğini her şeyden daha iyi gösterir. Bir doğal dilin açık ve anlaşılır olması, o dili kullanan ulusu düşünmede, teori inşasında yaratıcı kılacağı gibi, algısı mükemmel olanlar da onu dile getirmenin etkin ve yetkin bir yolunu bulmak zorunda kalırlar.

Mantığın bu konuda üstlendiği görev, kelimelerin yanlış anlama gelmemeleri ve bağlandıkları anlamı tam olarak yansıtmaları için hangi durumda bulunmaları gerektiği sorusuna cevap aramaktır. Mantık açısından sorunun çözümünde en iyi çare adsal tanımlardır. Bu oldukça yararlı ve bazen de zorludur. Ad tanımları, kelimelerin anlamlarını tespit etmek ve tahsis etmek konusunda bir tür uzlaşımlardır. Burada kelimeleri sadece özel kullanışı söz konusudur. Tanımı veren, söz konusu kelimeye bağlandığı kendi fikrinin en iyi şekilde anlaşılması için, başkalarının da onun aynı anlama alıp almayacaklarından kaygıya düşmeyecek bir şekilde tanımlamaya özen gösterir. Böylece günlük iletişimde dahi sık sık rastlandığı gibi, birinin bir türlü, diğerinin başka türlü anlattığı kelimeler üzerinde yararsız tartışmalardan kaçınmak için, adsal tanımlar iyi anlaşılırsa dilsel iletişim konusunda büyük yararlar sağlarlar. Ad tanımlarının amacı ulaşabilmesi için bazı düşünceler ileri sürülebilir. Her kelimeyi tanımlama zarureti yoktur, buna imkân da yoktur, faydasızdır da. Anlamı açık-seçik net olanlar niye tanımlansın ki!; Adları tanımlarken dildeki diğer kelimelere ihtiyaç vardır her kelime tanımlanacak olursa bizi zincirlemeye götürür ki, bu doğru olan bir şey değildir. Bir adın tanımında adın etimolojik anlamından büsbütün uzaklaşılmalıdır da (Çok anlamlı kelimeleri tek anlama tahsis etmek de bir tür tanımlamadır. Bir ifadenin tam olarak anlaşılmasını sağlayan herhangi bir işlem, bu ifadenin tanımı sayılmalıdır.

Diğer taraftan mantık, sözcüklerin yetkin bir anlam analizini yaparak, yan anlamların üzerinde durur ve bu türden sözcüklerin içinde geçtiği önermelerin denetlenebilir olmasını sağlar. Her ne kadar kendisi için yaptığı iddia edilse de, mantığın anlam açısından dil üzerinde yaptığı analizler, dilsel iletişimde de son derece yararlı olacaktır. En yetkin tanımların mantık çerçevesi dahilinde yapılan tanımlar olduğu da bir gerçektir. Yapısalcı yönetimin bu konuda mantığa verdiği ağırlık

dikkate alındığında, dil-anlam bağntısında ortaya çıkan sorunların çözüm arayışlarında mantığın rolü ve önemi daha da iyi anlaşılacaktır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz; istese de istemese de insan, farklılıkların tartışma götürmez bir gerçek olduğu insanlar arası dünyada bir iletişim ağı içinde yaşamaktadır. O her zaman ve her yerde bir anlam alış-verişindedir. Bu bir zihni faaliyet olup insan bunu fiilen dil vasıtasıyla gerçekleştirmektedir. Burada hayatla mantık, hayatla dil, dil ile mantık öyle iç içedir ki, birindeki gerçek bir değişiklik ötekini de zorunlu olarak birlikte sürükler. İletişim sürecinde önemli olan, bireylerin anlamları (kavramları) bağladıkları sözcüklerin kullanımında bir uzlaşma içinde olmaları, iletilerin dayandığı mantık silsilelerini kavrayabilmeleri ve dolayısıyla farklılıklara saygı duymaları ve tahammül edebilmeleridir. Farklılıklar arasında benzerlikler görebilmeleri ve yeni benzerlikler ortaya koyabilmeleridir. Günlük hayatta bile sık sık rastladığımız gibi sözcükler üzerinde yapılan gereksiz tartışmalardan uzak kalabilmeleridir. Bunun için de iletişimde anahtar sözcüğün tanımlanması büyük önem taşımaktadır. Bu noktada mantığın önemli düşünceler ileri sürdüğü görülüyor. Diyebiliriz ki, fiili anlaşma için dil sisteminin psişik ve sosyal şartlarını açıklayan bir iletişim modeli inşasında mantıkçılar da önemli çabalar göstermişlerdir ve göstereceklerdir de...Ayrıca dilsel iletişimde dilbilim ve mantık kurallarının gözetilmesi, dilin kullanımında, sözcüklerin seçiminde özen gösterilmesi, iletilmek istenilen mesajı bozmayacak tarzda duygusal yükü daha az olan kelimelerin kullanılması daha sağlıklı bir iletişim için yararlı olacaktır. Kısacası anlamak, anlatmak ve anlaşmak konusunda dil-anlam problemi her zaman geçerli bir konu olarak karşımızda duracaktır.

ABSTRACT MEANING AND LANGUAGE IN THE CONTEXT OF COMMUNICATION

Human being, as a thinking subject, produces concept by means of abstraction. A concept is almost like a picture, the meaning and the definition of the thing we try to know.

Our mind gives judgements about things by establishing a connection between concepts. By making a relation between judgements it cause other judgements through implications.

The abstract structures give existence to concepts; concepts to words; words to judgements; judgements to news sentences; news sentences to implications and implications to sentence systems in language. These are conveyed to others by transforming abstract to concrete and from person to person.

By conveying concepts, which are basic stones of thought, with words which are the main stone of language we make a communication possible. Here some problems may arise. For concepts have many complex meanings then it appears.

Whether words can indicate all the meanings of the concept is these for a question. Or can it signify the 1., 2. and moreover 3., 4. degrees of the denoted meanings?

When the complex structure of the language and innate language ambushes take into account it is not easy to say yes to the question. Whereas, healthy communication considers it necessary.

In this article, the problems which emerge in the three phase of communication; understanding (logical side), depiction (linguistic expressions) and reconciliation will be discussed and focused on communication faults those occurred from the denotation side of the language by efforts of making solutions of the thinkers.

Key Words: Concept, word, communication, meaning, nominal definition